

Asta LESKAUSKAITĖ, Danguolė MIKULĖNIENĖ

*Lietuvių kalbos institutas***DĖL PRIEBALSIŲ *t'*, *d'* IR *k'*, *g'* MIŠIMO PIETŲ AUKŠTAIČIŲ IR RYTŲ AUKŠTAIČIŲ VILNIŠKIŲ TARMĖSE**

Mokslo darbuose nurodoma, kad priebalsių *t'*, *d'* ir *k'*, *g'* mišimas paplitęs labiau į pietus nuo Pūnsko – Lazdijų – Kāpčiamiesčio – Švendūbrės (Rātnyčios) – Kabėlių – Dubičių – Dievėniškių linijos (Otrębski, 1958, 352–357; Zinkevičius, 1966, 140–141; Dovydaitis, 1968, 185–190; 1978, 103–107; Savičiūtė, Vitkauskas, 1976, 146–149; Vidugiris, 1989, 204; LKT 38; Mikulėnienė, Morkūnas, 1997, 15; Leskauskaitė, 1997, 220). Jis pastebimas ir Baltarusijoje apie Pėlesą (Varenāvo raj.), Azierkų kaime (Gařdino raj.), apie Lazūnus, Rimšėjė ir kitur (Zinkevičius, 1966, 140–141; Dovydaitis, 1968, 185–190; LKT 38; Sudnik, 1975, 175, 194). Čia dažniausiai pateikiama tik keletas minėtą kalbos reiškinį iliustruojančių pavyzdžių arba vienoje šnektoje pastebėti atvejai. Vis dėlto rūpėtų neapsiriboti vien mišimo buvimą iliustruojančiais pavyzdžiais, bet ir patikslinti paplitimo ribas, galimus šio reiškinio atsiradimo motyvus.

Surinkti visi mišimo pavyzdžiai, kuriuos pavyko rasti Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus rankraštyne iš Lazdijų raj. Lipliūnų kaimo (701¹, 1953 m., užrašė E. Grinaveckienė), Varėnės raj. Dubičių (699, 1953 m. užrašė J. Dovydaitis), Švendūbrės (694^a, 1953 m. užrašė B. Švenčionytė), Neravų (694^a, 1957 m. užrašė K. Viščinis), Aukštakalnio (647^a, 1951 m. užrašė B. Cieškienė), Kabėlių I (704, 1965 m. užrašė Ž. Urbanavičiūtė-Markevičienė) ir Kabėlių II (704, 1958–1959 m. užrašė A. Vidugiris) kaimų, Kaišiadorių raj. Palómenės (519, 1953 m. užrašė V. Būda) kaimo, Šalčininkų raj. Žižmū (670^a, 1952 m. užrašė J. Dovydaitis ir M. Sapijanskaitė-Kuosienė), Bėčionių (669^a, 1964 m. užrašė J. Lipskienė), Poškonių (667^a, 1953 m. užrašė M. Sapijanskaitė-Kuosienė) kaimų, Vilniaus raj. Šumsko apylinkių (601, 1966 m. užrašė A. Vidugiris), Trākų raj. Panóšiškių kaimo (614, 1957 m. užrašė E. Grinaveckienė), Ignalinos raj. Kūzmiškės, Bazilėškės, Bajōrų, Akriemių (348^a, 1952 m. užrašė J. Kazlauskas ir L. Sauka), Biržiniškės (349, 1955 m. užrašė A. Laigonaitė ir E. Žičkutė), Medeišių (350, 1952 m. užrašė J. Kazlauskas ir I. Rusinaitė), Mažėnų, Gervėlių, Kazimierāvo, Kazlūpiškės (350^a, 1952 m. užrašė K. Morkūnas ir L. Sauka) kaimų, Zarasų raj. Sālako, Palúodės, Jakiškių, Nariūnų (312^a, 1952 m. užrašė A. Kizlaitytė ir I. Rusinaitė) kaimų, Švenčionių raj. Šutų (527, 1964 m.

¹ Skliausteliuose nurodomi LKA punktų numeriai (žr. I, 21–30; II, 9–17; III, 9–19).

užrašė K. Vosylytė) ir Dvarāpievio (457^a, 1952 m. užrašė M. Sapijanskaitė-Kuosienė) kaimų bei už Lietuvos ribų esančiuose Gařdino raj. Azierkų (X, 1959 m. užrašė A. Vidugiris) kaimo, Varenāvo raj. Pāditvio (Pelesōs) apylinkių (IX^a, 1994 m. užrašė E. Trumpa), Kargaudų (VIII, 1957 m. užrašė V. Vitkauskas), Kivonių (VIIIa, 1963 m. užrašė A. Vidugiris), Piliakalnio (VIII^a, 1959 m. užrašė B. Savukynas), Nevāšių (VI^b), Zietelos (XII, 1957 m. užrašė A. Vidugiris) kaimų tekstų, taip pat iš Šalčininkų raj. Kaziulių kaimo įrašų (667, 1994 m. įrašė D. Mikulėnienė, K. Morkūnas; 667, 1997 m. įrašė A. Leskauskaitė, E. Trumpa), J. Petrausko, A. Vidugirio „Lazūnų tarmės žodyno“ (Vilnius, 1985, toliau – LzŽ), G. Naktinienės, A. Paulauskienės, V. Vitkausko, Druskininkų tarmės žodyno (Vilnius, 1988, toliau – DrskŽ), A. Vidugirio „Zietelos šnektos žodyno“ (Vilnius, 1997, toliau – ZŠŽ), E. Grinaveckienės „Lietuvių tarmių tekstai. Balatna (Varanavas)“, 1, Vilnius, 1994, 50–88, toliau – LTT).

Iš surinktos medžiagos matyti, kad daugiausia priebalsių *t'*, *d'* ir *k'*, *g'* mišimo atvejų užfiksuota pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmių plote², žr. žemėlapi.

Jų taip pat užrašyta vakarų aukštaičių kauniškių tarmėje – pavyzdžiui, *m'ē·k'm'ens* 'metmens' [548]³, *r'i·k'm'et'ī's* [548 ir kitur] / *r'i·km'et'ī's* [532; 569; 549 ir kitur] greta *r'i·tm'et'ī's*, *šal'k'm'et'ē.s* 'šaltmėtės' [603] ir kt. Nors paskutiniai pavyzdžiai galėtų būti interpretuojami kaip fonetinės disimiliacijos padarinys, tačiau paprastai linkstama manyti, kad ir jie liudija mišimą buvus dar didesniame lietuvių kalbos plote. Tuomet jį bandoma aiškinti jotvingių substratu ar net tiesiogiai traktuoti kaip išnykusios jotvingių kalbos relikta (O t r e b s k i, 1958, 352–357; D o v y d a i t i s, 1968, 207–210; 1978, 103–107; H a s i u k, 1989, 84–87). Mat vietovėse, kur šis reiškinys aptinkamas dažniausiai, gyventa jotvingių (plg. Š i m e n a s, 1990, 105; 1992, 74–100; 1992, 33; 1994, 15–16; K v i k l y s, 1991, 123–126). Kai kurie tyrinėtojai priebalsių mišimą laiko reiškiniu, bendru visoms baltų kalboms (S a v i č i ū t e, V i t k a u s k a s, 1978, 146–149)⁴ arba vien tik pačios tarmės vidinės raidos rezultatu (G r i n a -

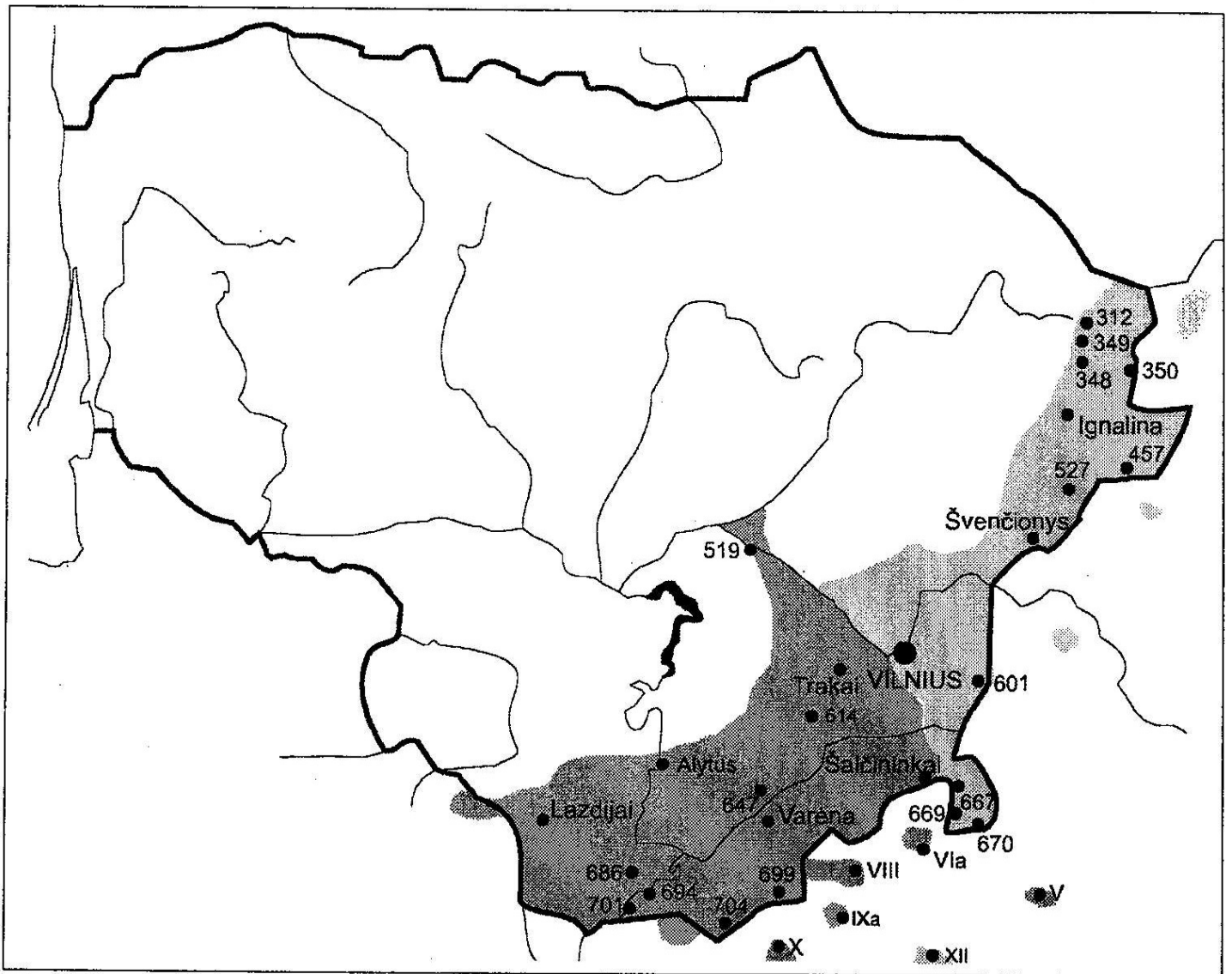
² Tiesa, mišimo atvejų randama ir latvių kalboje. Štai Akmėnės rajono latviai kai kuriuose lietuvių vietovardžiuose vietoj laukiamo *k*, *g* taria *t'*, *d'*, pavyzdžiui, vietoj lie. *Elkiškiai* (: *Alkiškiai*) sako *Eltiški* (kartais ir *Eltiškes*), *Kelmė* : *Telme*, *Sugiščiai* : *Sudiščiai* (Brencė, 1970, 55). Lātvijoje, Kūrzemėje, vietoj *t* tariamas *k* vietovardžiuose *salaņķi* (< *salaņķis*) (: iš *Salantų mst.*), *valaņķi* (< *valanti*) (: iš *Valančiūnų km.*), *kauķ(a)kalna* : (*kaūta kalns*); *t* : *k* – *bītenieki* (*bikenieki*). Vidžemėje, Žiemgaloje *k* : *t*, pvz., *maiķēli* (*maitēli*), *rākuķi* (*rakuti*), *ķimstnieki* (*timstenieki*) (Hauzenberga, 1932, 130). Taip pat plg. (Åbele, 1940, 213).

Analogiškų reiškinių pastebėta ir baltarusių, rusų, ukrainiečių tarmėse (O t r e b s k i, 1958, 352–357; К л і м ч у к, 1993, 81–83; DARJ, žml. 68–69; Girdenis, 1995, 46).

³ Visur paliekama šaltinių transkripcija, nors ne vienu atveju ji kelia tam tikrų abejonių (tiesa, nesujusių su čia svarstomais dalykais): ne visada pažymėtas priebalsių minkštumas, balsių ilgumas, kirčiai, nenurodoma balsių redukcija, atvirumas ar uždarumas ir pan. Suvienodintas tik priebalsių minkštumo bei balsių ilgumo techninis žymėjimas.

⁴ Tokie prūsų kalbos pavyzdžiai, kaip *birgakarkis* 'Schopfloffell' < *birgakartis*, *piwemtis* 'Treiber' *piwenitis* < *piwenikis*, liudytų mišimą buvus ir prūsų kalboje (Savičiūtė, Vitkauskas, 1978, 146–149; Leskauskaitė, 1997, 229).

Žemėlapis. Mišimo paplitimas pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmėse.

veckienė, 1960, 193; Girdenis, 1979, 23–30; 1995, 46; Grinaveckis, 1991, 92). Sinchroniniu požiūriu mišimas aiškinamas kaip fonologinių opozicijų $t : t'$, $d : d'$ nebuvimas (Sudnik, 1975, 175, 194; Girdenis, 1983, 71–73).

Pietų aukštaičių tarmėje aptinkami keturi mišimo variantai – $t' > k'$, $d' > g'$, $k' > t'$, $g' > d'$. Dažniausiai jis įvykęs prieš e tipo balsius, plg. *d'eraĩ* ‘gerai’ [694^a], *g'ėšin'ei* ‘dešinei’ [701], *ik'eipõ* ‘iteipo’ [670^a], *jaukèl'u* ‘jautelių’ [704], *ké'velis* ‘tėvelis’ [704], *meg'ė'l'is* ‘medelis’ [699; 670^a], *mó'k'eros* ‘moteris’ [701; 694^a], *n'eapsiãũg'ė* ‘neapsiaudė’ [670^a], *neradė'jai* ‘neregėjai’ [694], *p'en't'i* ‘penki’ [DrskŽ 248], *tepùri* ‘kepurė’ [694^a] ir pan., ir sudaro daugiau nei tris ketvirtadalius (apie 77 %) visų pavyzdžių. Prieš i tipo balsius (i , i , ie) mišimas gerokai retesnis – nesudaro nė vieno ketvirtadalia užrašytų žodžių (tik apie 22 %), plg. *g'iėvas* ‘dievas’ [701], *m'i'rk'ie* ‘mirti(e)’ [670^a], *mók'inis* ‘motinos’ [701, VIII], *n'ed'i'n'e* ‘negynė’ [694^a], *užvag'in'imas* ‘užvainimas’ [701] ir kt.) (plačiau žr. Leskauskaitė, 1997, 220–225)⁵. Didžiojoje rytų aukš-

⁵ Tik vieną procentą sudaro minkštųjų priebalsių mišimo prieš a , o , taip pat *ai*, *au* pavyzdžiai (plg. Leskauskaitė, 1997, 225).

taičių vilniškių tarmėje aptinkami tik pavieniai priebalsių *t'*, *d'* ir *k'*, *g'* mišimo atvejai. Tik iš pačių pietinių vietų užrašyta daugiau šio reiškinio pavyzdžių (Zinkėvičius, 1966, 140–141; Mikulėnienė, Morkūnas, 1997, 15).

Kartais priebalsių mišimui paaiškinti randama gana įtaigių etimologinių sąsajų su panašios reikšmės ir skambesio žodžiais, plg. *kiltas* (*k'iltas* 'tiltas' [350^a, 348^a, 312], *k'il'k'ā'l'i* 'tiltelį' [349] ir pan.) ir *kélti*; *degūtė* (*d'eguz'ė* 'gegužė' [XII], *degužėle* 'gegužėlė' [614], *d'ėg'ė* 'gegė' [DrskŽ 252] ir pan.) ir *dėglas* (plačiau žr. Zinkėvičius, 1966, 140–141). Tačiau paprastai tokie atvejai aiškinami galėję atsirasti dėl fonetinių priežasčių – asimiliacijos ar disimiliacijos (paprastai – tolimosios) poveikio (Otrėbski, 1958, 352–357; Zinkėvičius, 1966, 140–141; Girdenis, 1995, 46). Ši hipotezė rodosi įtikinamesnė – ypač, jei paaiškėtų, kad *t'*, *d'* ir *k'*, *g'* mišimo paveiktuose žodžiuose yra po kelis, galinčius supanašėti ar išpanašėti, sprogstamuosius priebalsius – liežuvio priešakinčius dantinius *t'*, *d'* ar liežuvio vidurinius gomurinius *k'*, *g'*.

Surinktus kaitos pavyzdžius suskirsčius į grupes pagal priebalsių skaičių ir rūšį, matyti, kad fonetiškai paveikti galėjo būti šios garsinės sandaros žodžiai, plg. TVT-: *g'ė-d'ė* 'dėdė' [DrskŽ 61], *kekėj* 'tekėjo' [VIII], *kuog'ė-lis* 'kuodelis' [DrskŽ 176], *tė-ki* 'kekę' [VIII^a]; TVRT-: *g'eñ'g'a* 'dengia' [DrskŽ 192], *g'irg'ė.c* 'girdėti' [DrskŽ 102, 116, 169, 288, 455]; TRVT-: *paklōk'ė* 'paklotė' [670^a], *pakrakėja* 'pakratėja' [X], *pāk'viek'ēm* 'pakvietēm' [701]; STVT-: *stāk'ė* 'statė' [LTT 61], *skūk'ė* 'skutė' [X]; TRVST-: *gruzg'(i)ės* 'gruzdies' [DrskŽ 116], *krá.us'k'ės* 'kraustės' [DrskŽ 167]; STVRT-: *s'k'í-rs'k'ė* 'skirstė' [DrskŽ 330]; TVRST-: *kiřpsta* 'tirpsta' [701]; STVST-: *s't'í-stas* 'skystas' [DrskŽ 330].

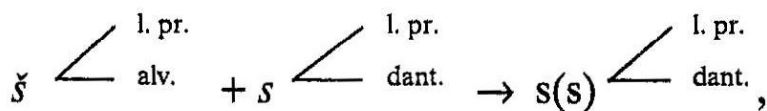
Tačiau keli motyvai vis dėlto trukdo daugelį pavyzdžių interpretuoti kaip tiesioginių asimiliacijos ar disimiliacijos rezultata.

Pirma, tarp šių grupių žodžių surasta nemaža pavyzdžių, kur vienas sprogstamųjų yra abilūpis *p'* ar *b'*, paprastai nedarantis laukiamo poveikio liežuviniams priebalsiams (išskyrus, žinoma, *n*, *n'*, kuris prieš *p*, *p'* ar *b*, *b'*, išvirtęs abilūpiu *m*, *m'*, pvz., *iñ-pilas* ir *iñ-kilas*, *sám-plaika* ir *sán-taika*)⁶, plg. T_wVT-/TVT_w-: *pāk'epu* 'patepu' [670^a], *p'ek'ė-l'u* 'petelių' [670^a], *bik'ė-l'ės* 'bitelės' [670^a]; T_wVRT-/TVRT_w-: *pāk'emtos* 'patemptos' [DrskŽ 125], T_wVVTST-: *paukškės* 'paukštes' [LTT 82]; T_wRVST-: *brazg(i)éc* 'brazdėti' [DrskŽ 41], ST_wVVT-: *suspá.ug'(i)e* 'suspaudė' [DrskŽ 341]; STVRT_wR-: *sk'eř.blės* 'sterblės' [DrskŽ 348].

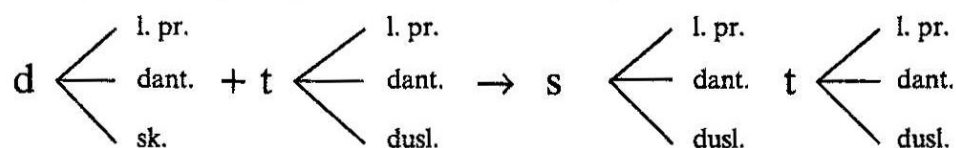
Antra, priebalsių *t'*, *d'* ir *k'*, *g'* mišimas pastebėtas žodžiuose, kurių garsinė sandara neleidžia įžvelgti kad ir tolimoje praeityje įvykusio supanašėjimo ar išpanašėjimo – žodyje apskritai esti tik po vieną sprogstamąjį priebalsį, plg. TVR-: *g'ė-làs* 'dėles' [DrskŽ 63], *kěl'u* 'telia, verši' [VIII^a], *sūgema* 'sudema' [LTT 61]; TVS-: *k'ĩ's'a* 'tešia' [DrskŽ 404], *k'ė.šimo* 'tėšimo' [DrskŽ 401, 405]; RVT-: *mó'k'eros* 'moteris' [694^a], *m'ė-k'ė* 'metė' [670^a], *rōg'ė* 'rodė' [LTT 51]; SVT-: *žū.g'ė* 'žudė' [DrskŽ 484], *sužigėj* 'sužydėjo' [LTT 61], *šá.ug'(i)e* 'šaudė' [DrskŽ 326]; TVSR-: *g'ešrū* 'dešrų' [699], *kešmenai* 'teš-

⁶ Plačiau žr. DLKG 32.

menai' [VIII]; TVRR-: *girvėly* 'dirvelė' [704]; SVRT-: *àts'unk'ė* 'atsiuntė' [670^a], *širg'ė'l'ėj* 'širdelėj' [670^a], *saŋg'ė* 'samdė' [LTT 56, 82]; STVR-: *s'k'en'ė(j)* 'stenėjo' [DrskŽ 347]. Iš pastarųjų atvejų gali susidaryti įspūdis, kad liežuvio priešakinis dantinius *t'*, *d'* galėjo paveikti liežuvio priešakiniai alveoliniai priebalsiai – pavyzdžiui, pučiamieji *š*, *š'*, *ž*, *ž'* ar sonantai *l*, *l'*, *n*, *n'*, *r*, *r'*. Tačiau kaip tada paaiškinti jų poveikį: po supanašėjimo ar išpanašėjimo gautas priebalsis bent vienu požymiu turėtų būti panašus į veikiantį garsą (plg. asimiliacijos atveju – pvz., *iššidrebė*):

(disimiliacijos atveju – pvz., *vesti* = **ved-ti*)

Be to, tuomet būtų sunku paaiškinti priešingos krypties priebalsių mišimą, pastebėtą Druskininkų šnektoje ir kitur, kai *k'*, *g'* išvirtę *t'*, *d'*, plg. *n'ed'í'n'e* 'negynė' [694^a], *radì* 'regi' [694], *t'ė'l'as* 'kelias' [701], *tepùri* 'kepurė' [694] ir pan. (plačiau žr. *L e s k a u s k a i t ė*, 1997, 224–225). Nebent jį laikytume vėlesniu, antriniu, reiškiniu.

Trečia, aptariamojo priebalsių mišimo laikyti vien tik fonetiniu reiškiniu neleidžia morfeminė surinktų žodžių struktūra: paskiruose punktuose užrašyti mišimo atvejai rodo, kad gana nuosekliai *t'*, *d'* verčiami *k'*, *g'* kai kuriuose išvestiniuose daiktavardžiuose – jų balsinėse priesagose *-at-* (*gi'vāké* 'gyvatė' [LTT 51, 60]), *-ait-* (*mergáikei* 'mergaitei' [699]), *-(i)ot-* (*merg'ōké* 'mergiotė' [670^a]), *-yšt-* (*merg'isk'ė* 'mergytė' [670]), *-yt-* (*ani'k'ėl'e* 'anytelė' [X]), *-uit-* (*ragúikės* 'ragutės, rogutės' [704]), *-ut-* (*s'esùk'ės* 'sesutės' [670^a]) ar priebalsiniuose formantuose *-st-* (*v'eř'p's'k'ė* 'verpstė' [DrskŽ 451]), *-t-* (*pirkiñ* 'pirtin' [670^a]). Su priebalsinėmis priesagomis užrašyta ir nemaža veiksmažodžių formų – *-d-* (*paarǵė* 'paardė' [LTT 57]), *-t-* (*atsisk'í'rki(e)* 'atsiskirti' [670^a] ir pan. Šio reiškinių senoviškumą liudija kai kurios šiaip jau kisti nelinkusios įvardžių ir iš jų padarytųrieveiksmių formos, plg. *ik'eipō* 'iteipo' [670^a], *ik'ep* 'iteip' [670^a], *k'enaĩ* 'tenai' [701], *k'eñ* 'ten' [701], *k'ėp* 'taip' [519], *k'epgi* 'taipgi' [670^a], *šikeip* 'šitaip' [815, 669^a], *šik'epuo* 'šitaipuo' [694^a], *k'iē* 'tie' [701], *k'ie* 'tie' [670^a], bei vienas kitas skaitvardis, plg. *g'ešim'c* 'dešimt' [699], *sapcí'n'azgešims* 'septyniasdešimt' [VIII], *trìzg'ešumc* 'trisdešimt' [LTT 57], *š'e'š'esg'ė'š'imc* 'šešiasdešims' [670^a], *g'ev'í'n'i* 'devyni' [699], *g'e-v'í'n'as* 'devynias' [670^a], *g'evin'ó'lika* 'devyniolika' [670^a], *g'ev'intū* 'devintų' [519], *geviñtu* 'devintą' [LTT 52].

Ketvirta, morfemų, kuriuose mišimą galima sieti su asimiliacija ar disimiliacija yra 1,6 karto mažiau negu tokių, kuriuose šis reiškinys minėtais fonetiniais pakitimais nepaiškinamas.

Penkta, priebalsių mišimo negalima laikyti nauju reiškiniu, nes kai kuriuose žodžiuose jis pasirodo vietoj laukiamo dzūkavimo, plg. *ak'idavė* 'atidavė' [704], *ankski*

'anksti' [701], *atminķis* 'atmintis' [LTT 51], *aug'imas* 'audimas' [DrskŽ 19, 359], *g'iē-nos* 'dienos' [704], *g'ienà* 'diena' [699], *g'iēvas* 'dievas' [519], *sug'iev* 'sudiev' [699], *g'i'rpc* 'dirbti' [519; 669; IX^a]/*g'i'rpc* DrskŽ 431, 462], *g'i'rbu* 'dirbu' [701], *n'eg'irba* 'nedirba' [701], *g'i'rbau* 'dirbau' [DrskŽ 120], *g'i'rbo.* 'dirbo' [DrskŽ 483], *g'irb'è* 'dirbè' [670^a], *n'eg'i'rbo.* 'nedirbo' [DrskŽ 224], *g'i'rba* 'dirba' [DrskŽ 14, 432], *g'irvėly.* 'dirvele' [704], *g'i'rs't'eru* 'dirsteriu' [DrskŽ 69], *jók'i* 'joti' [670^a], *kiėsu.* 'tiesà' [LTT 50], *kiesà* 'tiesa' [LTT 50], *k'ieku.* 'tieka' [VIII], *k'ing'in'áuna* 'tinginiauna' [701], *mak'í'c* 'matyti' [701], *n'emak'í's'u* 'nematysiu' [701], *m'irk'ie* 'mirti(e)' [670^a], *suprank'í* 'supranti' [701], *mok'in'ėl'è* 'motinėle' [670^a], *už'imk'í* 'užimti' [701], *pak'í* 'pati' [704], *pamėski* 'pames-ti' [670^a], *pirkiñ* 'pirtin' [670^a], *pùk'ino* 'putino' [670^a], *vag'inasi* 'vadinasi' [670^a], *va-žuok'í* 'važiuoti' [699], *s'uñk'in'í* 'siuntini' [519], *m'eg'in'is* 'medinis' [699], *pasamg'í't'* 'pasamdyti' [519], *vag'ina* 'vadina' [701] ir kt.

Jei tokį priebalsių mišimą ir pripažintume šnektos inovacija, būtų nelengva paaiš-kinti, kaip, pavyzdžiui, tarminis minkštasis *ʒ'*, istoriškai kilęs iš **t'*, galėjo išvirsti *g'* (**d' > ʒ' > °g'?*).

Jeigu A. Salio nuomonė, kad dzūkavimas turėjęs rasti prieš akūtinių galūnių **án*, **én* susiaurėjimą, yra teisinga, plg. tarm. *púodi* < *púode* < **púodén* (S a l y s, 1992, 135–136), yra pagrindo manyti, kad priebalsių mišimas taip pat turėtų būti datuojamas ne vėlesniu laikotarpiu. Tai liudytų ir tos daiktavardžių ar veiksmažodžių formos, kurio-se dėl paradigmos išlyginimo paprastai nedzūkuojama, plg. ir *bik'u.* 'bičių' [670^a], *gi'vã'ku.* 'gyvačių' [699], *mak'aũ* 'mačiau' [LTT 50, 51], *nemak'aũ* 'nemačiau' [LTT 50], *penk'apiršk'ai* 'penkiapirščiai' [LTT 54], *pradurg'aũ* 'pradurdžiau' [LTT 60], *skaik'aũ* 'skaičiau' [LTT 50] (plg. M i k u l ě n i e n ě, 1994, 15–17; L e s k a u s k a i t ě, 1997, 222, 224).

Iliustracinė medžiaga, surinkta ne iš vieno punkto ir ne vienu metu, neleidžia daryti platesnių apibendrinimų apie reiškinių kilmę ir senumą, tačiau ir iš jos vis dėlto galima manyti, kad *t'*, *d'* virtimas į *k'*, *g'* veikiausiai nėra naujas. Jis taip pat nėra sporadiškas, nors ir ne visuotinis. Suprantama, išlikti gali tik toks reiškinys, kuris palaikomas tarmės sistemos. Šiuo atžvilgiu pietrytinių šnektų priebalsių fonologinė sistema ypač palanki: liežuvio priešakiniai dantiniai kietieji priebalsiai *s*, *z*, *c*, *ʒ* linke koreliuoti su minkštaisiais alveoliniais *s''*, *z''*, *c''*, *ʒ''* (M i k u l ě n i e n ě, 1997, 65). Ir gali būti, kad dėl to formuojasi nauja priešprieša tuščioms minkštųjų koreliatų spragoms – *t* : □, *d* : □ – alveolinių priebalsių posistemyje užpildyti, o minkštosios fonemos *°t''*, *°d''* artikuliaciškai labai artimos ir aptartiesiems liežuvio gomuriniams *k''*, *g''*, praeityje mišusiems su liežuvio priešakiniais sprogstamaisiais *t'*, *d'*.

ON THE MIXING OF THE CONSONANTS *t'*, *d'* AND *k'*, *g'* IN SOUTHERN AUKŠTAITISH AND EASTERN AUKŠTAITISH VILNIUS DIALECTS

Summary

The article is an attempt to establish the area of distribution of the mixing of the apical front consonants *t'*, *d'* and the palatal consonants *k'*, *g'* (e. g. *gėgė* 'dėdė', *gırbo* 'dirbo', *mokinėlė* 'motinėlė' etc.) and examine different versions of the origin of the phenomenon. On the basis of the analysis of copious illustrative data drawn from The Manuscript Department of History and Dialectology of the Lithuanian Language and other sources, the authors have made a map displaying the distribution of the said process. The authors of the article maintain that the mixing of consonants in South-Eastern dialects of the Lithuanian language is not a totally new development. Neither is it sporadic, though not universal.

The fact that such a phenomenon can be sustained provided that it has the support of the system of the dialect has contributed to the following hypothesis: in the consonant system of South-Eastern Lithuanian subdialects the tendency of the apico-dental hard front consonants *s*, *z*, *c*, *ʒ* to correlate with the alveolar soft *s''*, *z''*, *c''*, *ʒ''* will have caused the occurrence of a new phonological opposition, *t* : □, *d* : □, whose function was to fill a gap in the subsystem of alveolar consonants.

In terms of articulation the newly formed °*t''*, °*d''* show a close affinity with the aforementioned apico-palatal *k''*, *g''* which used to mix with the apical front plosives *t'*, *d'* in the past.

LITERATŪRA

- Ābele A., 1940, Slavismi (?) mūsu augšzemnieku konsonantismā, – FBR XX 205–219.
- Brencė M., 1970, *t*, *d* vietoj lie. *k'*, *g'* keliuose Lietuvos vietovardžiuose Akmenės rajono latvių tarmėje, – Blt VI (1) 55.
- DLKG – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, Ats. red. V. Ambrazas, Vilnius, 1997.
- DARJ – Диалектологический атлас русского языка (Центр Европейской части СССР), Выпуск 1, Москва, 1986.
- Dovydaitis J., 1968, Priebalsiai *d*, *t* ir *g*, *k* Dieveniškėse ir kitose vietose, – Dieveniškės, Vilnius, 185–190.
- Dovydaitis J., 1978, Priebalsiai *d'*, *t'* ir *g'*, *k'* pietų Lietuvoje, – Klb XXIX (1) 103–107.
- Girdenis A., 1979, Dėl nelūpinių sprogstamųjų priebalsių „maišymo“ pietinėse lietuvių šnektose, – Blt XV (1) 23–30.
- Girdenis A., 1983, Iš kur vis dėlto *t'*, *d'*? – Blt XIX (1) 71–73.
- Girdenis A., 1995, Teoriniai fonologijos pagrindai, Vilnius.
- Grinaveckienė E., 1960, Tarmių medžiagos rinkimas lietuvių kalbos atlasui, – LKK III 193–206.
- Grinaveckis V., 1991, Lietuvių tarmės. Fonetika. Morfologija, Vilnius.
- Hasiuk M., 1989, Jotvingių kalbos rekonstrukcijos klausimu, – Blt III(1) 84–87.
- Hauzenberga E., 1932, Ko vietu vārdi dod latviešu valodas fonētikai, – FBR XII 115–148.
- Klimčuk, 1993 – Ф. Д. Климчук, Рэфлексы **t*, **d* перад этымалагічнымі **e*, **i* у славянскіх гаворках, – Беларусска-русска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, Віцебск, 81–83.
- Kviklys B., 1994, Mūsų Lietuva, III, Vilnius, 1991.
- Leskauskaitė A., 1997, Priebalsių *t'*, *d'* ir *k*, *g* mišimas Druskininkų tarmėje, – LKK XXXVIII 220–230.
- LKA – Lietuvių kalbos atlasas, I: Leksika, Vilnius 1997; II: Fonetika, 1982; III: Morfologija, 1991.
- LKT – Lietuvių kalbos tarmės, Vilnius, 1970.
- Lipskienė J., Vidugiris A., 1967, Dieveniškių tarmė, – LKK IX 191–192.
- LTT – Lietuvių tarmių tekstai, 1: Balatna (Varanavas), Parengė E. Grinaveckienė, Vilnius, 1994.
- Mikulėnienė D., 1994, Dėl **t'*, **d'* raidos pietinėse aukštaičių tarmėse, – Jono Kazlausko diena: Istorinės gramatikos dalykai, Konferencijos programa ir tezės, 12–13.

Mikulėnienė D., 1996–1997, Einwirkung der slawischen Sprachen auf die Lautstruktur der peripheren litauischen Mundarten, – *Linguistica Baltica*, V–VI, 57–67.

Mikulėnienė D., Morkūnas K., 1997, Dieveniškių šnektos tekstai, Vilnius.

Otrębski J., 1958, Gramatyka języka litewskiego, 1: Wiadomości wstępne. Nauka o głoskach, Warszawa.

Salys A., 1992, Raštai, IV: Lietuvių kalbos tarmės, Roma.

Savičiūtė G., Vitkauskas V., 1976, Priebalsių *t : k* ir *d : g* maišymas Švendubrės šnektoje, – *Blt XII* (2) 146–149.

Sudnik, 1975 – Судник Т. М., Диалекты литовско–славянского пограничья. Очерки фонологических систем, Москва, 1975.

Šimėnas V., 1990, Vidgirių kapinynas, – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, 99–105.

Šimėnas V., 1992, Nauji V a. pab.–VI a. pr. laidojimo papročiai Nemuno žemupyje, – *Ikikrikščioniškos Lietuvos kultūra: istoriniai ir teoriniai aspektai*, Vilnius, 23–35.

Šimėnas, 1992 – В. Шименас, Боевые ножи-кинжалы в Балтийском ареале в V–VI вв. – *Археология и история Пскова и псковской земли 1991: Материалы симпозиума*, Псков, 96–100.

Šimėnas V., 1994, Pajūrio, Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos kapinynai I m. e. tūkstantmečio pirmoje pusėje, – *Vidurio Lietuvos archeologija: Konferencijos medžiaga*, Vilnius, 10–20.

Vidugiris A., 1989, Šnektos apžvalga, – *Dubičiai*, Vilnius, 204.

Vidugiris A., 1997, Zietelos šnektos žodynas, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1966, Lietuvių dialektologija, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1968, Lietuvių kalbos tarmės, Kaunas.

Zinkevičius Z., 1978, Lietuvių kalbos dialektologija, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1987, Lietuvių kalbos istorija, II, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1994, Lietuvių kalbos dialektologija. Antrasis fotografuotinis leid., Vilnius.